

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Περὶ τοῦ Γκαίτε ὡς λυρικοῦ ποιητοῦ.*

Ὅτε τὸ πρῶτον παρῆσθημεν πρὸ τοῦ κομψοῦ τούτου ἀκροατηρίου καὶ μετὰ τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸ σεμνὸν τοῦτο ἴδρυμα εὐλαθείας ἠτιολογοῦμεν ὑποδεικνύοντες τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων, ἅτινα πρέπει ν' ἀποτελῶσι καθ' ἡμᾶς τὴν βᾶσιν τῶν δημοσίων τοῦ Συλλόγου διελέξεων, μεταξύ ἄλλων ἐλέγομεν, ὅτι χάρισμα ὄντως ἐπίφθονον τῶν προνομιούχων ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἐπιστήμης πνευμάτων εἶνε ἄφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἀπλοποιήσις ζητημάτων προσιῶν μόνον εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ κύκλον τινὰ ὀρισμένων μελετῶν διατρέβοντας καὶ ἔχοντας ἀπὸ κερτημένων πεποιθήσεων καὶ ἰδιοκτητῶν συμπερασμάτων νὰ διῶσι τὸ φωτεινὸν σημεῖον, πρὸς ὃ πρέπει νὰ φέρεται ὁ νοερός δάκτυλος τοῦ δημοσίου ἀγορευόντος, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἢ εἰς ἄφραστον ἐπιστημονικοῦ ὕψους περιωπὴν ἀναγωγῆ τετραμμένων κατὰ τὸ φαινόμενον ἰδεῶν καὶ κοινοτάτων πραγμάτων, δι' ὧν ὅμως ὁ ἐπιστήμων δημιουργός ἔχει ν' ἀποκαλύψῃ ἡμῖν νέας ἀπόψεις ἀντιλήψεως τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου ἐν ταῖς ἀπλουστάταις αὐτοῦ λεπτομερείαις, νέον ὄριζοντα ἐκτιμήσεως τῶν περὶ ἡμᾶς συμβαινόντων. Ἄλλὰ τὸ χάρισμα τοῦτο εἶνε κατὰ τοσοῦτον ἐπίφθονον ὑπὸ πλείστων, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην, ἐφ' ὅσον φαίνεται καὶ εἶνε πράγματι δυσεπίκμητον εἰ μὴ ἐγγενές, εἰς δὲ τοὺς κοινούς τῶν θνητῶν ἐπιβάλλεται ἡ προτίμησις ἐκείνων τῶν πολὺ τῶν ἀντικειμένων, ὧν τὴν ἐξακρίβωσιν, ἢ τὴν ἐξ ἰδίᾳς κλίσεως μελέτην ἐπεδίωξαν ἐκ τύχης ἢ εὐεξηγήτου τῶν πραγμάτων φορέας.

Καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, οὗς ἡ κλασικὴ παιδείυσις ἐκτρέφει κατὰ θεῖαν τῶν ἱστορικῶν ἡμῶν πραγμάτων οἰκονομίαν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι σήμερον, δὲν εἶνε βεβαίως ἄπορον ὅτι μεταδιδόντες εἰς ξένους καὶ πεπολιτισμένους χώρας χάριν συμπληρώσεως τῶν ἡμετέρων μελετῶν, μοιραίως ἐλευόμεθα, πρόσθετοι ἤδη ὄντες, ὑπὸ τῆς φιλολογικῆς ἀγγλῆς τῶν μεγάλων τῆς Ἑσπερίας ἠθῶν καὶ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ προπαιδείαν τῆς ἐν τῇ ξένῃ γλώσσῃ μορφώσεως καὶ τοῦ καταρτισμοῦ ἡμῶν ἢ μετ' ἀγάπης καὶ αὐξήσαντος ἐνθουσιασμοῦ ἀνεύρεσις τῶν προγονικῶν διδασκάλων ἐν ταῖς θαυμασταῖς σελίσιν τῆς φιλολογίας τοῦ ξενίζοντος ἡμᾶς τόπου.

Ἐκθαμβοὶ τότε καταλαμβάνομεθα ὑπὸ τῆς ὀλονὲν ἐνισχυομένης ἰδέας, μήτοι ἢ πάτριος κληρονομία εἰς ἄλλους ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου ἐπιδικασθεῖσα ἐπερίσσευσε καὶ Κροίσους κατέστησε τοὺς ἀμαθεῖς παρ' ἡμῶν τέως ἀποκαλουμένους, μήτοι τὸ ξηρανθὲν ἤδη ἐν τῇ ἰδίᾳ κοίτῃ τοῦ Πιισσοῦ ζεῖθρον, χρυσορρόαν παρεκτραπὲν ἀπετέλεσεν ἀλλαχοῦ Νισαγόρην, καὶ—δεῖλοι οἱ ἡμεῖς! μακρὰν ὁδὸν πορευόμενοι δὲν ἔχομεν τὴν ἐπιστήμην μόνην νὰ μυηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἔρημοι ἡμεῖς πάντων τῶν ἰδίων, βλέπομεν τοὺς ξένους κοσμου-

*) Διελέξις γενομένη ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγῳ.

μένους μὲ τὰ τιμαλφῆ τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐκλείας κειμήλια.

Ἄφραν ἀττικὴν ἀναπνέομεν διατρέγοντες τὰς σελίδας τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, εὐνόητος δὲ εἶνε ἢ μετ' ἀγάπης προτίμησις αὐτῆς ἐκ μέρους τῶν τροφίμων τῆς τευτονικῆς ἐπιστήμης, οὐδὲ διαφεύδομεν ἴσως τὰς προσδοκίας τοῦ φιλομούσου ἀκροατηρίου ἐὰν ὡς θέμα τῆς διελέξεως ἡμῶν ταύτης ἐξελέξαμεν τὴν βραχίαν μὲν ἐπισκόπησιν τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ γενικωτέρας καὶ δὴ ἐθνικωτέρας ἀπόψεως, λεπτομερεστέραν δὲ πῶς ἐκτιμήσιν τοῦ Goethe ὡς λυρικοῦ ποιητοῦ, καὶ τοῦτο διὰ ψυχολογικῆς κυρίως ἀναλύσεως.

Τὸ ἔργον τοῦ Λέσσιγκ καὶ τῶν Διοσκούρων τῆς γερμανικῆς ποιήσεως, Schiller καὶ Γκαίτε, ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο, εἰς τὴν τεχνικὴν δὴλον, ὅτι παράστασιν τῆς φύσεως ἐπέζητήσαν δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγαλοεργήματος τούτου ἐν τῇ μέσῃ ὁδῷ, ἣν εἶχον ἤδη προδιαγράψῃ δύο προηγηθεῖσαι φιλολογίαι, ἡ κλασικὴ τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ ἡ ῥωμαντικὴ τῆς πρωτοτύπου Ἀλβιῶνος. Οἱ γίγαντες ἐκεῖνοι συνέλαβον τὴν μεγαλεπήβολον ὄντως ἰδέαν, πῶς νὰ μεταρμόσωσιν εἰς τὰ ἐθνικὰ ἦθη καὶ τὸ κρατοῦν γλωσσικὸν ἰδίωμα τὰς βαθύτερας καὶ εὐγενεστέρας ἀμὰ ἰδέας, ἐνόμισαν δὲ ὅτι τὸ μορφωτικὸν τοῦτο καὶ καθαρτικὸν τῆς ἐποχῆς τῶν κατόρθωμα ἔδει νὰ ἀθλοθετηθῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἥτις διὰ μυρίων συμβόλων ἀποτείνεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὃν ἐσκόπουν νὰ καταστήσωσι φορέα ὡς πλείστου ἰδανικοῦ, διότι δικαιοτάτα ἐφρόνου, ὅτι μόνον τὸ ἰδεῶδες μεγαλύνει τὰ ἔθνη, μόνον τὸ ἰδανικὸν εἶνε ἀξίος σκοπὸς τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως, ἧς ἀξιώτατα ἐπρωτοστάουν. Ἄγνοοι ἢ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ζωοφύρον τροφήν, ἥτις ἐμέστωσε τὸ πνεῦμα τοῦ δαιμονίου τῆς Βρετανίας δραματουργοῦ, ἀλλ' ἢ ἱστορία τῆς γερμανικῆς φιλολογίας ἐκθέτει ἡμῖν σαφέστατα, ὅτι οἱ γεννήτορες αὐτῆς περιέλαβον διὰ τῆς διανοίας ὅλον τὸν γαλήνιον τῆς ἡμετέρας ἀρχαιότητος κόσμον, ὅλην τὴν ἀχλὺν τῆς μεσαιωνικῆς ζυμώσεως, ὅλην τὴν πνευματικὴν τοῦ νεωτέρου κόσμου κίνησιν.

Ὁ Λέσσιγκ ἐβαπτίσθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὅσον οὐδεὶς ἴσως ἢ ὀλίγοις βεβαίως τῶν θνητῶν, πρῶτος δ' αὐτὸς ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς γαλλικῆς μιμήσεως καὶ ἐξέθαψε καὶ ἀπέδειξεν εἰς τὸν κόσμον τὸν θησαυρὸν τῆς Σαίξπηρειοῦ δραματουργίας, προελαβε δ' οὕτω τὸ ἔδαφος εἰς τοὺς δύο μεγάλους αὐτοῦ διαδόχους καὶ τελειωτὰς τοῦ γερμανικοῦ δράματος. Τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον διείδον ἐξυμνούμενον καὶ λαμπρινόμενον σύντριψε ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ἀγγλικῇ ποιήσει, τὴν γλυκυτάτην τῆς πατριωτικῆς εὐκλείας μελωδίαν ἐνωτίσθησαν ἀναπνευομένην ἀπὸ τῶν χορδῶν τῶν τε ἑλλήνων τραγικῶν καὶ τοῦ ἀγγίλου.

Ἄνυπερόβλητα διὰ πᾶν μέτριον πνεῦμα, δυσυπέροβλητα καὶ δι' αὐτοὺς ἔτι ὑπῆρξαν τὰ ἀλλεπάλληλα προσκόμματα τὰ ἐπιπροσθούντα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοφανοῦς ἔργου. Εἶχον νὰ συμπηζῶσι σκηνὴν ἐθνικὴν, ἐνῶ τὸ κράτος τὸ γερμανικὸν εἶχε θρυμματισθῆ ἀνέκαθεν

καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς μικρὰ κρατεῖδια, εἰς πόλεις μᾶλλον καὶ πολίχνιας ἔτι, διεκδικούσας ὀντότητα πολιτικὴν καὶ, δι' ἀποκλειστικωτάτης ἀποκεντρώσεως ματαιούσας τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορίαν οἰαζόμεναι ἰδέας, τεινούσης νὰ συσσωματώσῃ τὰ κειρωσιμένα τοῦ ἔθνους ἐκείνου μέλη. Ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ ἔθνικοῦ βίου μορφή ἦν ποικιλωτάτη καὶ ἥμισυ ἐνιαία, ἐντεῦθεν δὲ ἡ τέχνη δὲν θὰ καθίστατο ποτὲ ἱκανὴ ν' ἀποβῆ τὸ κάτοπτρον τοῦ βίου τούτου, ὃν εἶχε κατόπιν νὰ μεταρρυθμίσῃ ἐπιτηδείως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς φύσεως. Καὶ μὲν ἡ πρὸς τοὺς τύπους προσήλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου εἶχεν ἤδη χαλαρωθῆ διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ μὲν τὰ πανεπιστήμια εἰσηγοῦντο ἀπὸ πολλοῦ ἤδη συστηματικὴν παιδείουσι, ἀλλ' ἀκριβῶς ὡς ἐκ τούτου ἤρξατο ἀναπτυσσόμενος ὁ σκληροτάχηνος ἐκείνος δογματισμὸς ὃν μάτην κατεπολέμησεν ὁ αἰὼν ἐκεῖνος, ὁ διὰ τὴν ἀπλοποίησιν καὶ διάδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν φιλοσοφικῶν διδασκάλων αἰὼν τοῦ φωτισμοῦ, Aufklärungsperiode, προσφωῶς ἐπονομασθεῖς· φανερωτάτη εἶνε μάλιστα ἡ ἐνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπιφυλακτικότης τῶν ποιητῶν ἐκείνων εἰς τὰ πρῶτα αὐτῶν ἔργα. Ὁ Goethe π. χ. ἐνεφανίσθη εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον διὰ τοῦ Βερθερου, ἔργου, τὸ ὅποιον ἔμεινε σχεδὸν ἀπαρτήρητον τότε ἐν Γερμανίᾳ συνεκίνησε δὲ βαθύτατα τὴν Γαλλίαν, ἀνεγνώσθη δὲ καὶ ἔθαυμάσθη καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Καὶ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς λίαν περιορισμένον κύκλον αἰσθημάτων, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπεν ἴσως νὰ εἰσδύσῃ εἰς πᾶσαν γερμανικὴν καρδίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσε τὸ τραγικώτατον ἐκεῖνο εἰδύλλιον τοῦ ἀπεγνωσμένου ἔρωτος παραδόξως ἐπέτυχεν ἄλλο νεανικὸν ἐπίσης τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἔργον, ὁ Götz von Berlichingen, ὃν ἐπρόσθασε νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ ἐπαινήσῃ ὁ γαλλικώτατος τὸ φρόνημα Φρειδερίκος ὁ μέγας.

Ἀλλὰ καθαπτόμενος ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας πῶς δὲν ἐβλεπεν ἢ πῶς δὲν ἐμάνθανε παρὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς φίλου τοῦ Βολταίρου, ὅτι τὸ κράτος του δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποκτήσῃ μίαν πρωτεύουσαν, ἐν ἣ νὰ δράσῃ, ἐὰν ὑπῆρχεν ἤδη ἢ ἂν τότε ἐγεννᾶτο μέγας τις ποιητής, ὡς ἔδρασεν ὁ ἄλλως ἄγνωστος Σαίξπηρος ἐν Λονδίῳ, ἢ οἱ γάλλοι κλασικοὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ; Πῶς δὲν ἐπῆξε μίαν κἂν σκηνὴν ἐν τῇ ἀσήμενίᾳ τότε πρωτεύουσα του ὡς σκηνὴν ἐθνικὴν, ἐν ἣ ποιηταί, —διότι οὐδεμία ἐποχὴ καὶ οὐδεὶς τόπος δύναται νὰ μεμφμοιρῆσῃ διὰ τὴν ἔλλειψιν ποιητῶν, — ἀδιάφορον ὅμως ὁποῖον, — ἐν ἣ λοιπὸν ποιηταί, ἡθοποιοὶ καὶ δημόσιοι νὰ ζυμωθῶσι, νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπ' ἀλλήλους καὶ οὕτω νὰ προκαγγώσι βαθμηδὸν εἰς μέσον ὅ,τι τὸ ἔθνος ἠδύνατο νὰ παραγγάγῃ μέγα καὶ γενναῖον;

Ἡ ἔλλειψις τοιαύτης συγκεντρωτικῆς ἀποπείρας παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς Γερμανίας βίῳ ὅσον καὶ ἐν τῷ φιλολογικῷ, ὡς δὲ συνέβαινε τὸ μαχημώτατον ἐκεῖνο ἔθνος ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας νὰ δορυρορῇ ξένους ἐν ἔργοις πρωτοβουλίας, οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλολογίᾳ εἶχε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐστραμμένην ὅλην τὴν προσοχὴν

εἰς ξένα πρότυπα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τρεῖς ἀναμορφωταὶ δὲν εἶχον ἔτι ἐξέυρη τὸν τρόπον τῆς φιλολογικῆς τοῦ ἔθνους ἀναγεννήσεως ἢ ἐπέστρεφον εἰς ἑαυτοὺς, ἐκ τῆς ἰδίᾳ ἀρνούμενοι ἀντιληπτικῆς σφαιρας τὰ πρῶτα λαμπρὰ αὐτῶν συνθέματα, ἢ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μάλιστα τρεπόμενοι ἀρχαιότητα, ἀρχαιοπρεπῆ κατέλιπον ἡμῖν τεχνουργήματα.

Οὕτω δὲ βαθμηδὸν καὶ ἀνεπισθῆτως διαφρίνοντα ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀφ' ἐνός μὲν ἢ πλαστικῆς τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καθαρότης, ἢ καταπληκτικῆς ἄμα τοῦ τε ἀγγλικοῦ καὶ ἰσπανικοῦ δράματος ποικιλία καὶ ἡ πραγματικὴ σὺν τούτοις ἀτομικότης τοῦ γερμανικοῦ ἤθους, διότι ἀκριβῶς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔδει νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ δημιουργομένη φιλολογίᾳ. Καὶ ὄντως· Ἡ *Aimilia Galotta* τοῦ Λέσσινγκ, ὁ *Erkhardt* τοῦ Goethe καὶ ἡ *Marie Stouart* τοῦ Schiller εἶνε ἔργα παρελκοντά πως διὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν χαρακτήρων ἀπὸ τῆς κανονικῆς ὁμαλότητος τοῦ ἰσπανικοῦ δράματος, ἢ σύνθεσις αὐτῶν ὑπολείπεται τῆς πολυτρόπου σαϊξπηρείου τέχνης, ἀλλὰ συγγενεῖε τόσον πολὺ πρὸς τὴν κλασικὴν τῶν ἐπεισοδίων οἰκονομίαν, ὥστε οὐδὲ παρὰ τῇ γαλλικῇ δραματογραφίᾳ, ἧτις ἀπεκρυστάλλωσε τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαῖκῆς τέχνης, δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν παράλληλα τῆς συμμετρίας αὐτῶν πρότυπα.

Ἡ γερμανικὴ ποιήσις ἐγκαινίζει νέαν περίοδον τῆς παγκοσμίου τέχνης, εἰς ἣν ἀποτυποῖ τὸν χαρακτήρα τῆς νοήσεως. Οὐδὲ ἦν ἄλλως δυνατὸν. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία, ἢ ἀνατεμοῦσα πᾶσαν τὴν τοῦ καθαροῦ λόγου ὑπόστασιν, ἢ διὰ τῶν ἀσφαλεστάτων αὐτῆς θεωριῶν ἐπιδράσασα ἀφ' ὅλου τοῦ ἔθνους, ἢ ἐνσαρκωθείσα ἐν τε τῷ ἠθικῷ καὶ πρακτικῷ αὐτοῦ βίῳ (—διότι τί ἄλλο εἶνε τὸ ἔργον Φρειδερίκου τοῦ μεγάλου εἰ μὴ ἡ πραγματωθεῖσα ἰδέα τοῦ καθήκοντος, ὡς διετύπωσιν αὐτὴν ὁ φιλόσοφος τῆς Καϊνιξβέργης;), ἦτο φυσικῶς ἀναπόδραστον νὰ χρωματίσῃ καὶ τὴν ποίησιν. Ἐντεῦθεν οἱ ποιηταὶ τῶν Γερμανῶν ἐποίησαν τὰ ἴδια ἔργα ἐν συνειδήσει προϋποθετημένων κανόνων τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, γνωριμωτάτη δὲ παρίσταται ἐν αὐτοῖς ἡ νικηφόρος πλῆθὺς ὑπὲρ τῶν υπαγορευόμενων τοῦ κалоῦ, τὰς ὁποίας Αἰσχύλος τις λόγου χάριν ἢ Σαίξπηρ μόνον ὑπὸ τοῦ ἰδίου δαιμονίου ἐμπνεόμενοι καὶ εἰς αὐτὸ καὶ μόνον ὑπακούοντες ἐτήρησαν καὶ ἐπιδεικνύουσιν ἐν τοῖς ἀριστοτεχνήμασιν αὐτῶν. Αἰσθηματὰ ὄθεν καὶ διαθέσεις, ἐπὶ δυναὶ ἢ ἱλαρώτατα τῆς βιοτικῆς πείρας διδάγματα ἀποφιλοῦνται εἰς ἐπιβλητικώτατα διανοήματα, ἀπορεὶ δὲ τις ὄντως κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τοῦ Goethe μάλιστα ἔργων, πότερον, τὸν νοῦν ἢ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἔχει εἰς τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ καὶ σπαράττει ἀμειλίχτως ὁ τοῦ Ὀλύμπου αἰθεροβάμων ἀετός! Πλησμονήν, ἀδρότητα καὶ βραβεῖος ἰδεῶν φέρει εἰς τὰ χεῖλη ὁ λισσίγγειος *Nathan* καὶ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς γερμανικῆς ἐξαγγέλλει εἰς τὸν κόσμον ὅλην τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος. Ποία δὲ ψυχὴ δὲν μεταρσιούται καὶ ποία καρδία δὲν τήκεται εἰς τοῦ μελιφθόγου *Σχίλλερ* τὴν μελωδικὴν τοῦ *Ba.llerstätt* τριλογίαν;

Τὸν κολοφῶνα τοῦ φιλοσοφικοῦ λυρισμοῦ ἐπέθηκεν ὁ τοῦ Goethe *Φάουστ*, τὸ ποιητικὸν τοῦ αἰῶνος εὐαγγέλιον. Σαίξπηρ τις θὰ ἐδράττετο δι' αὐτοῦ μυρίων ἀφορμῶν ὅπως ἐμποιήσῃ ἡμῖν ὡς βαθυτάτας ἐντυπώσεις. Οὐδὲν ἄλλοτριώτερον τῶν προθέσεων καὶ τῆς φύσεως τοῦ γερμανοῦ δραματούργου. Ἐν κλασικῇ ἡρεμίᾳ ἐκτυλίσσει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὸ δράμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ὡς ἐν ὄνειρῳ ἀποκαλύπτει ἡμῖν μίαν μόνην γωνίαν τῆς σκηνογραφίας, τῆς ὁποίας τὴν ὅλην παράστασιν συμπληροῖ ἐν σκεπτικῇ ἀγωνίᾳ ἢ φαντασίᾳ. Ἐνῶ δὴλον ὅτι, ἐάν ἐποίει τὸν *Φάουστ* ὁ Σαίξπηρ, μεθ' αἰμασσοσύσης καρδίας θὰ ἐφερόμεθα ἀπὸ σκηνῆς εἰς σκηνὴν μέχρι τῆς τελευταίας καταστροφῆς, ὁ γαλήνιος Goethe πλῆττει μὲν συχνὰ καὶ βαθέως τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἀλλὰ τοὺς λυγμοὺς ἡμῶν ἀνακόπτει ἢ σκεπτικῆ τῶν λόγων αὐτοῦ παραμυθία, κατηφεῖς δὲ καὶ συνωφρομενοὶ καταθέτομεν ἐν τέλει τὸ βιβλίον ἢ καταλείπομεν τὸ θέαμα διὰ νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ καὶ θέαν καὶ πάλιν ἐπανειλημμένως, διότι ἡμᾶς αὐτοὺς διαζωγραφοῖ ὁ τὰ ἴδια πάθη ἐξαγγέλλον γερμανὸς ποιητής. Ἡ πολυμερεστάτη τῶν γερμανῶν ποιητῶν μόρφωσις καὶ ἡ φιλοσοφικὴ αὐτῶν ἕκ τε φύσεως καὶ μελέτης παρασκευὴ εἶνε ἀναφαιρέτα καὶ θαυματουργὰ καὶ ἀνεκτίμητα αὐτῶν προσόντα. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι τὸ τέκνον τῆς Ἀλβιόνος ὑπερβάλλει αὐτοὺς κατὰ τε τὴν δραματικὴν γοργύτητα, τὴν τῶν παθῶν ἐντασιν καὶ τὴν ἐκχυσιν τῆς εὐφρολόγου ἰλαρότητος, ἀλλ' οἱ γερμανοὶ ποιηταὶ μόνου μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἔπλασαν καὶ ἐτελειώσαν ἰδανικὰ πρότυπα, πρὸς ὠρισμένους σκοποὺς κατατείνοντα, πρότυπα αἰρούμενα μὲν ὑπὲρ τὰς καθ' ἡμέραν ἰδέας, ἀλλὰ γνήσια οὐδὲν ἥττον τέκνα τοῦ αἰῶνος, πρότυπα, μεταλαμπαδεύοντα εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς μακάριον τῆς ψυχῆς φῶς, πρότυπα ὅμοια κατὰ τὸ κάλλος πρὸς τ' ἀρχαία, ἀρχαροῦφαντον ὅμως φοροῦντα τοῦ σαιξπηρείου ῥωμαντισμοῦ τὸν χιτῶνα. Τὸν Σαίξπηρ ἐννοοῦμεν κρατοῦντα στιλπνὸν τῆς Κορίνθου κάτοπτρον πρὸς τὴν φύσιν ἐστραμμένον καὶ ἀπόζωγραφοῦντα πιστῶς τὸν χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς του, τὴν γερμανικὴν ὅμως ἐν τῇ ποιήσει τριᾶδα φανταζόμεθα ἐξ ἄλλου τινος κόσμου δι' ἐξωραϊστικοῦ φανοῦ ἀνταύγειαν καὶ θάλαρος ἐπὶ τῶν ἡρώων αὐτῶν ἀντανακλώσαν, φωτίζουσαν ἄρα τὴν ἀνθρωπότητα, ἐξευγενίζουσαν ἐπομένως αὐτήν.

(Ἀκολουθεῖ).

N. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ ὀθιωτικὴ πόλις Ἐρέτρια.

Ἀναχωρῶν τις ἐξ Ἀλμυροῦ διὰ Φάρσαλον δύο ὁδοὺς ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ, ἢ τὴν ἐξ Ἀλμυροῦ διὰ Κετικίου, διερχόμενος τὸν Ἐνιπέα παρὰ τὸν Ζερβόμυλον καὶ τὰ χωρία Κολοκλόμπας, Καπλόμπας Ἄνω καὶ Κάτω Τσιζ-

τερλί κλπ., ἢ τὴν ἐξ Ἀλμυροῦ διὰ τοῦ χωρίου Καραθανάλιου, διερχόμενος τὴν Χώτζα-Λάκκα καὶ τὰ χωριάδια Ἴνελι καὶ Τσαγγλί.

Διὰ τῆς δευτέρας ταύτης ὁδοῦ ὁδεύων ὁ περιηγητὴς μεταξύ τῶν χωρίων Ἴνελι καὶ Τσαγγλί παρατηρεῖ ὑψοῦμενον λόφον κωνοειδῆ, ἀπομεινωμένον, οὗ τὴν κορυφὴν καὶ τὰς βορείους κλιτύας περιβάλλουσιν ὠραία λείψανα τειχῶν ἑλληνικῶν, κατασκευῆς πολυγώνου ἀποκλινοῦσης πρὸς τὴν κανονικὴν. Ἀναρριχόμενος δὲ τὸν βουνὸν τοῦτον μετὰ ἡμῶν ὠρας πορεῖαν κοπιώδη ἐν μέσῳ θάμνων πυκνῶν καὶ ἀποτόμων βράχων ἀφικνεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ. Ἡ ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου ἀποψις εἶναι θαυμασιωτάτη. Τὸ Φαρσάλιον πεδίων ἐξαπλοῦται ὡς τάπησ πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ θεατοῦ, περιστεφόμενον ὑπὸ τερπνῶν λόφων, διαγραφόντων κανονικωτάτας γραμμὰς ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος καὶ περικουμούμενον ὑπὸ γραφικωτάτων χωρίων. Τὸ εὐφρον τοῦτο πεδίων τῶν Φαρσάλων διαρρέει ὁ *δινῆις* Ἐνιπέυς, ὅς, δίκην ὄψεως, περιελίσσεται ἐν τῇ πεδιάδι. Ἄλλ' ἢ εἰκὼν δὲν συμπληροῦται ἔτι εἰς τὸ βάθος διακρίνονται αἱ χιονοσκεπεῖς κορυφαὶ τοῦ γηραίου Ὀλύμπου, τῶν Χασιωτικῶν ὄρεων καὶ τοῦ Πίνδου πρὸς ἀνατολὰς ἐκτείνεται τὸ εἰσοσφυλλον Πήλιον, ἐγκατοπτριζόμενον ἐν τῷ Παγασίτῃ κόλπῳ καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἢ πολυκόρυφος σειρὰ τῆς Ὀθρουσ καὶ ἡ χιονοσκεπὴς κορυφὴ τοῦ Τυμφορηστοῦ. Μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ τερπνοτάτου τούτου θεσσαλικοῦ πανοράματος, πανοράματος συγγότατα ἀπαντῶντος ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐξετάσωμεν ἤδη ἐν συντόμῳ τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ἀρχαία λείψανα τειχῶν.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὑψοῦται μονήρης βράχος, περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, ὡς καὶ ἐν ἄλλων ἀρχαίων πόλεων ἀκροπόλεσι τοῦτο παρατηρεῖται. Ἡ συνέχεις τῶν τειχῶν, ὑψοῦμένων τρεῖς περίπου γαλλικὰ μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐνιαχοῦ, διακρίνεται ἔτι καὶ νῦν ἐκεῖ δέ, ἔνθα φύσει εἶναι ὠχυρωμένος ὑπὸ τοῦ βράχου ὁ τόπος, παύει ἡ τεχνητὴ ὀχύρωσις, ἰδίως δὲ τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς τοῦ λόφου, ἔνθα ὁ βράχος ἀποτόμως καταπίπτει διὰ τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου εἰς τὸ παραρρέον ρυάκιον. Ἡ τοιαύτη ἀναλογία παρατηρεῖται καὶ ἐν Φαρσάλῳ καὶ ταῖς Θήβαις ταῖς Φθιώτισιν, ἀλλ' ὅτι ἀξιοπεριέργων παρουσιάζουσι τὰ τεῖχη ταῦτα, τοῦτο λείπει ἐν ἐκείνοις. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἡ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ λόφου ὑψοῦμένην σειρὰ τῶν τειχῶν διακόπτεται ὑπὸ τεσσάρων βράχων μικροτέρων, ἐφ' ἑκάστου δ' αὐτῶν φαίνονται ἴχνη τῶν ἀρχαίων πύργων, ὑψοῦμένων ποτὲ ἐπ' αὐτῶν, νῦν δὲ τῶν κρηπιδωμάτων αὐτῶν μόνον διατηρουμένων. Καὶ ἐπὶ τῆς ΝΔ δὲ γωνίας τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὑψοῦται ὁ βράχος μείζων τῶν δύο ἄλλων καὶ ἐλάσσων τοῦ τῆς δυτικῆς καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς ἐν ἐκείνῳ, ὑψοῦντό ποτε πύργοι μείζονες τῶν ἄλλων, ὧν μόνον ἴχνη σώζονται. Ἐκ τῶν δύο τούτων ὑψίστων σημείων τοῦ λόφου ὑπὸ γωνίαν ὀρθὴν διευθύνονται πρὸς Β ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἀλλὰ πρὶν ἢ περιγράφωμεν τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ λόφου προσεπληρώσωμεν τὴν λοιπὴν